

ДРОЗДОВ Олександр Михайлович

професор, доктор юридичних наук,
заслужений юрист України, адвокат,
почесний професор кафедри кримінального права та
кримінології, міжнародного публічного права та
міжнародних відносин Юридичного факультету
Університету Барселони
(м. Барселона, Королівство Іспанія),
кафедра кримінального процесу
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
(м. Харків, Україна)

ДРОЗДОВА Олена Валеріївна

доцентка, кандидатка юридичних наук, адвокатка,
почесна професорка кафедри кримінального права та
кримінології, міжнародного публічного права та
міжнародних відносин Юридичного факультету
Університету Барселони
(м. Барселона, Королівство Іспанія)
доцентка кафедри кримінально-правових та
адміністративно-правових дисциплін Юридичного факультету
ПВНЗ «МЕГУ імені академіка Степана Дем'янчука»,
(м. Рівне, Україна)

«Елементарний нагляд» чи легітимне обмеження? Право ув'язнених на таємницю кореспонденції у світлі рішення ЄСПЛ у справі A.V. v Switzerland (2025)¹

I. Сьогодні проаналізуємо рішення ЄСПЛ у справі A.V. v Switzerland (2025) щодо систематичного контролю «непривілейованої» кореспонденції ув'язнених. Суд підтвердив, що певний контроль листування в місцях несвободи як такий не суперечить статті 8 Конвенції, за умови належної «якості закону», легітимної мети та адекватних гарантій від зловживань. В цьому рішенні розкрито підхід Суду до триєдиного тесту: «передбачено законом» – «легітимна мета» – «необхідність у демократичному суспільстві», а також окреслено межі привілейованої кореспонденції (адвокат, правозахисні органи, консульські установи, тощо).

Отже чи може «систематичне відкривання» листів ув'язнених бути сумісним зі статтею 8 Конвенції? У справі A.V. v Switzerland ЄСПЛ підтвердив, що «елементарний нагляд» за непривілейованою кореспонденцією може відповідати Конвенції, якщо він: (а) передбачений законом належної якості; (б) має легітимну мету (порядок і безпека установи, запобігання злочинам); (в) супроводжується адекватними та достатніми гарантіями від зловживань.¹ У центрі – не заборона контролю як такого, а вимога передбачуваності й пропорційності втручання.

II. Коротко про факти та процесуальну історію

Заявниця народилася 1955 року; утримується під вартою у Лоне (Loney). Її представляв адвокат Ф. Мінгар (F. Mingard).

Факти цієї справи можна підсумувати так.

¹ <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-245696>.

29 червня 2017 року заявницю було взято під варту, зокрема, за підозрою у замаху на вбивство. Її підозрювали в тому, що вона зробила кілька пострілів у бік своєї доньки та тяжко поранила її.

Рішенням від 11 червня 2018 року прокурорка прокуратури округу Лозанна дозволила заявниці у порядку дострокового виконання відбувати покарання замість попереднього ув'язнення, із обмеженнями у вигляді контролю як її кореспонденції, так і телефонних розмов. 27 червня 2018 року прокурорка винесла нову постанову, якою залишила лише обмеження щодо контролю листування між заявницею та її донькою, вважаючи, що нагляд за їхнім листуванням є вирішальним для з'ясування мотивів особливо тяжкої поведінки заявниці. Ухвалою від 14 серпня 2018 року Палата з кримінальних скарг Кантонального суду Во скасувала постанови від 11 і 27 червня 2018 року, встановивши, що в них не було зазначено ризику змови, який є визначальним елементом для оцінки дозволу на дострокове відбування покарання, і, отже, вони не відповідали вимогам щодо мотивування. Рішенням від 29 серпня 2018 року прокуратура дозволила заявниці відбувати покарання достроково, з набранням чинності з 11 червня 2018 року, без будь-яких уточнених обмежень.

28 вересня 2018 року заявниця попросила негайно скасувати систематичний контроль її кореспонденції з боку пенітенціарної установи або, за відсутності цього, ухвалити щодо цього формальне рішення. Посилаючись на рішення від 29 серпня 2018 року, яке не передбачало жодних обмежень, вона стверджувала, що хоча згадані заходи контролю і передбачені статтею 89 «Ваудського регламенту від 16 серпня 2017 року про статус осіб, засуджених до покарання у виді позбавлення волі або поміщених під захід» (тобто інституційний терапевтичний захід) — «RSPC», вони порушують статтю 8 Конвенції, оскільки є систематичними і не обґрунтовані жодною конкретною причиною.

14 листопада 2018 року, у відповідь на звернення заявниці, адміністрація в'язниці повідомила, що установа суворо застосовує положення щодо контролю кореспонденції ув'язнених, визначені

статтею 89 RSPC. Листом від 3 грудня 2018 року керівниця пенітенціарної служби вказала заявниці, що повідомлення від 14 листопада 2018 року є лише «інформацією» про практику в'язниці щодо листування ув'язнених. Посилаючись на статтю 84 Кримінального кодексу та статтю 89 §§ 3 і 4 RSPC, вона пояснила, що контроль кореспонденції ув'язнених є необхідним для забезпечення порядку та безпеки в пенітенціарних установах, а також громадської безпеки поза ними, і що з рішень ЄСПЛ не випливає, що контроль кореспонденції ув'язненого як такий суперечить статті 8 Конвенції; порушення настає лише тоді, коли такий контроль здійснюється без розрізнення адресатів.

Вважаючи, що згадане повідомлення від 3 грудня 2018 року становить рішення, заявниця оскаржила його, повторивши аргументи про те, що обмеження права на повагу до кореспонденції мають бути виправдані конкретними обставинами, і що в цій справі не існує жодної потреби, пов'язаної з належним порядком, безпекою чи охороною, яка б виправдовувала контроль її листування. Вона також стверджувала, що стаття 89 RSPC не регулює ні підстав, які можуть обґрунтувати такий контроль, ні обсяг і порядок здійснення дискреції органів у цій сфері; отже, це положення порушує принцип передбачуваності закону.

18 січня 2019 року Палата з кримінальних скарг Кантонального суду відхилила скаргу заявниці як явно необґрунтовану. Посилаючись на статтю 235 Кримінально-процесуального кодексу та статтю 84 Кримінального кодексу, а також на доктрину щодо останньої, вона зазначила, що контакти ув'язнених із зовнішнім світом можуть підлягати контролю та обмеженню або навіть забороні за умови, що такі заходи виправдані міркуваннями порядку чи безпеки; вона також нагадала, що федеральне законодавство імплементоване у кантоні Во через статтю 89 RSPC. Суд зауважив, що у цій справі прокурорка відмовилася від запровадження для заявниці особливих вимог режиму тримання, тобто від вимоги більш суворого контролю, ніж передбачено статтею 89 RSPC, яка необхідно означає загальне відкривання пошти. Він також зазначив, що оскільки контроль полягає у конкретних діях, спрямованих на блокування або обмеження пересилання пошти, тоді

ухвалюється рішення, яке має відповідати вимогам щодо особистої свободи та поваги до приватного і сімейного життя. Було відзначено, що в цій справі скарги заявниці стосувалися лише загального контролю її кореспонденції, а не конкретного рішення, яке б порушило конвенційні чи конституційні гарантії. Оскільки загальний контроль не стосувався листування з адвокатами та органами влади, він видавався не тільки пропорційним, але й необхідним для забезпечення належного функціонування та безпеки пенітенціарної установи. Відповідно, систематичне відкривання кореспонденції заявниці, за винятком листування, зазначеного у статті 89 § 4 RSPC, не порушувало її права підтримувати листові стосунки із зовнішнім світом; лише у випадку, коли відправлення чи одержання кореспонденції містило б елемент, що може загрожувати порядку або безпеці, могло бути ухвалене конкретне рішення. Отже, на думку суду, оскаржуваний захід зводився до «елементарного нагляду», який відповідав застосовному законодавству та принципу пропорційності. На думку суду, порушення права на кореспонденцію не було, оскільки пошта зрештою доставлялася.

Заявниця оскаржила рішення Кантонального суду. Постановою від 20 травня 2019 року Федеральний суд відхилив скаргу. Він вважав, що систематичний контроль — тобто відкривання пошти — має на меті, зокрема, запобігти занесенню до в'язниці заборонених предметів (наркотиків, лез тощо), а також запобігти вчиненню з в'язниці нових злочинів, які можуть бути реалізовані як всередині, так і поза установою, наприклад, торгівля наркотиками. Він визнав, що ця підстава також виправдовує контроль змісту кореспонденції, чого «менш інтенсивні» заходи (обшук дотиком, металодетектор) забезпечити не можуть.

28 червня 2019 року заявницю у першій інстанції засудили до покарання у виді восьми років позбавлення волі за замах на вбивство. На невказану у матеріалах дату заявниця подала апеляцію. Суд не був поінформований про результат апеляційного провадження.

III. Оцінка Суду

а) Загальні принципи

30. Суд нагадує, що будь-яке втручання органу державної влади у здійснення права заявника на повагу до його кореспонденції, гарантованого статтею 8 § 1, суперечить цьому положенню, якщо тільки таке втручання, «передбачене законом», не переслідує одну чи кілька легітимних цілей, визначених у § 2, і, крім того, не є «необхідним у демократичному суспільстві» для їх досягнення. Перша з цих вимог також стосується якості закону, який, коли наділяє органи владними повноваженнями на розсуд, як правило, має визначати їхні межі, хоча досягти абсолютної певності у формулюваннях неможливо (Di Giovine проти Італії, № 39920/98, § 26, 26 липня 2001 року; Moïsseïev проти Росії, № 62936/00, § 266, 9 жовтня 2008 року).

31. Суд уже визнавав недостатньою якість закону у розумінні статті 8 § 1, коли законодавство передбачало автоматичний і загальний контроль кореспонденції без будь-якого розрізнення між різними категоріями осіб, з якими листуються ув'язнені. З прецедентної практики випливає, що певні категорії кореспонденції ув'язнених, як правило, користуються привілейованим статусом за статтею 8 Конвенції — зокрема листування ув'язненого з його адвокатом, з органами, що покликані перевіряти додержання основоположних прав (Campbell проти Сполученого Королівства, 25 березня 1992 року, серія А № 233; Niedbała проти Польщі, № 27915/95, 4 липня 2000 року), а також із лікарем-спеціалістом (Szuluk проти Сполученого Королівства, № 36936/05, ЄСПЛ 2009).

32. Суд також доходив висновку про порушення статті 8 Конвенції у випадках, коли закон передбачав автоматичний і загальний контроль кореспонденції ув'язнених, але не визначав достатньо чітко обсяг і порядок здійснення дискреційних повноважень компетентних органів і не уточнював правил (наприклад, щодо тривалості та строків) практичного застосування такого контролю, а також підстав, які можуть його виправдати (Labita проти Італії [ВП], № 26772/95, §§ 175–185, ЄСПЛ 2000-IV; Onoufriou проти Кіпру, № 24407/04, § 109, 7 січня

2010 року; Boris Popov проти Росії, № 23284/04, § 107, 28 жовтня 2010 року; Belyaev і Digtyar проти України, №№ 16984/04 і 9947/05, § 53, 16 лютого 2012 року; Vintman проти України, № 28403/05, § 130, 23 жовтня 2014 року). Він також критикував відсутність положення, яке дозволяє інформувати ув'язненого про зміну змісту його вихідної кореспонденції (Sałara проти Польщі, № 35489/97, § 97, 19 грудня 2002 року), або залучати його до контрольних заходів, наприклад шляхом відкриття конкретного листа у його присутності (Onoufriou, згадана справа, § 111; Belyaev і Digtyar, згадана справа, § 53), а також відсутність засобу юридичного захисту, який дозволяв би особі, позбавленій волі, оскаржити порядок і обсяг контрольних заходів (Sałara, згадана справа, § 97; Vintman, згадана справа, § 130).

33. Нарешті, з'ясовуючи, чи є втручання у здійснення права ув'язненого на повагу до кореспонденції «необхідним» для досягнення однієї з цілей, перелічених у статті 8 § 2, слід зважати на нормальні та розумні вимоги ув'язнення: певний контроль кореспонденції ув'язнених є виправданим і сам по собі не суперечить Конвенції (див., серед іншого, Kwiek проти Польщі, згадана справа, § 39). Водночас у межах оцінки необхідності втручання, незалежно від обраної системи нагляду за кореспонденцією, Суд має переконатися в існуванні адекватних і достатніх гарантій від зловживань (Erdem проти Німеччини, № 38321/97, § 65, ЄСПЛ 2001-VII (витяги); Fazıl Ahmet Tamer проти Туреччини, № 6289/02, § 51, 5 грудня 2006 року).

b) Застосування цих принципів у цій справі

34. У цій справі не оспорується, що мало місце втручання у право заявниці на повагу до її кореспонденції, оскільки, перебуваючи в режимі дострокового відбування покарання, вона підлягала контролю вхідної та вихідної пошти, встановленому статтею 84 КК (п. 14 вище) та статтею 89 RSPC (п. 17 вище). Згідно з цими положеннями контролю не підлягає кореспонденція, якою обмінюються, зокрема, між засудженою особою та адвокатом, ліцензованим повіреним, наглядовими органами, органами кримінальної юстиції або

консулатами й посольствами; заявниця не стверджує, що цей виняток у її випадку було порушено.

35. Суд констатує, що згадане втручання було «передбачене законом», який розрізняє різні категорії осіб або органів, із якими листуються ув'язнені, і виключає з контролю кореспонденцію, що, згідно з практикою Суду (п. 31 вище), має привілейований статус. Суд тут нагадує, що щодо непривілейованої кореспонденції ув'язнених певний контроль не суперечить статті 8 Конвенції (п. 33 вище). У цій справі заявниця саме оскаржує — як у Суді, так і перед національними органами (пп. 7 і 10 вище) — сам факт загального контролю, який полягає у відкриванні й читанні її кореспонденції (за винятком листування, згаданого у п. 34) адміністрацією в'язниці.

36. Суд також зауважує, що швейцарський Кримінальний кодекс у статті 84 § 2 (п. 14 вище) передбачає можливість нагляду або обмеження контактів ув'язнених із зовнішнім світом із міркувань порядку та безпеки пенітенціарної установи. У цій справі національні органи, як і Уряд, вважали, що нагляд за кореспонденцією має на меті гарантувати порядок, безпеку і належне функціонування в'язниці, громадську безпеку за її межами, а також запобігання новим правопорушенням (пп. 8, 10 і 26 вище). Відтак Суд не має підстав сумніватися, що оскаржуване втручання переслідувало одну чи кілька легітимних цілей у значенні статті 8 § 2 Конвенції.

37. Щодо необхідності втручання Суд підкреслює, що заявниця не стверджувала, ніби її листи піддавалися заходам, відмінним від передбачених законом, і не скаржилася на будь-яке затримання листів або на затримку з їх відправленням (див. у тому ж сенсі: *Faulkner проти Сполученого Королівства* (ухв.), № 37471/97, 18 вересня 2001 року; *Varga проти Словаччини* (ухв.), № 47811/99, 22 червня 2004 року). Йшлося, за висловом Кантонального суду, про «елементарний нагляд» (п. 10 вище), який стосувався лише непривілейованої кореспонденції заявниці. Суд вважає, що за таких обставин немає підстав вимагати від органів влади обґрунтування необхідності такого контролю в кожному окремому випадку; він поділяє думку Уряду (п. 28 вище), що важко

диференціювати, для цілей такого контролю, між різними ув'язненими в одній установі. Крім того, Суд зауважує, що, як також відзначив Кантональний суд, якщо контроль призведе до блокування або обмеження пересилання пошти на тій підставі, що вона містить елемент, який може загрожувати порядку чи безпеці, органи влади зобов'язані ухвалити вмотивоване індивідуальне рішення.

38. Нарешті, Суд зазначає, що закон надавав заявниці можливість подати скаргу (пп. 18 і 19 вище), чим вона скористалася, звернувшись до пенітенціарного органу, а також до Кантонального та Федерального судів.

39. З огляду на наведені міркування Суд вважає, що контроль непривілейованої кореспонденції заявниці відповідав релевантному законодавству і сам по собі не може вважатися нерозумним чи свавільним з огляду на нормальні вимоги ув'язнення.

40. Отже, порушення статті 8 Конвенції не було.

IV. Висновки.

1. Аналітичні акценти: стандарти «якості закону» та гарантії

З прецедентної практики ЄСПЛ впливають мінімальні стандарти для контролю листування в місцях несвободи:

1) Нормативне розмежування: чітко визначити привілейовані канали (адвокат, судові та наглядові органи, консульства) і виключити їх із контролю.

2) Прозорі процедури: регламент відкриття листів (як правило, без читання; читання – лише за обґрунтованої підозри), строки доставки, фіксація втручань у журналі.

3) Сповідання й участь: у разі зміни/редагування вихідного листа особу слід інформувати; відкриття «проблемного» листа – по можливості у присутності адресата.

4) Ефективні засоби правового захисту: можливість оперативно оскаржити як процедуру, так і обсяг контролю.

2. Імплікації для України: дорожня карта відповідності статті 8

Попри наявність основних запобіжників у національному праві, практиці варто удосконалити:

- Каталог привілеїв: закон/підзаконні акти мають вичерпно фіксувати перелік адресатів «безконтрольної» кореспонденції (з урахуванням правозахисних інституцій і медичних спеціалістів).
- Тригери посиленого контролю: вводити вузькі підстави для читання листів (ризик контрабанди/змови/злочину) з обов'язковим складанням вмотивованого акта та можливістю судового перегляду.
- Процесуальні гарантії: повідомлення про втручання; відкривання «ризикового» листа в присутності ув'язненого; фіксація кожного втручання; збереження копій рішень.
- Швидкі ефективні адміністративні й судові процедури оскарження, включно з тимчасовими заходами.
- Навчання персоналу: стандарти ЄСПЛ щодо статті 8 у місцях несвободи як частина обов'язкової підготовки.

Таким чином *A.V. v Switzerland* не розширює дискреційні повноваження адміністрації, а дисциплінує їх: допустимість «елементарного нагляду» тримається на якості закону й гарантіях від зловживань. Для України релевантними є чітке окреслення привілейованих каналів, процедурних тригерів контролю, участі адресата, обов'язкового мотивування та ефективних контрольних механізмів. Саме так вибудовується баланс між безпекою пенітенціарної системи і правом на повагу до кореспонденції.

V. Релевантні джерела

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р.
2. Європейський суд з прав людини. Рішення у справі *A.V. v Switzerland* (Заява № 37639/19) від 06.11.2025.
3. Кримінальний кодекс Швейцарії від 21.12.1937 р. (RS 311.0).
4. Кримінально-процесуальний кодекс Швейцарії від 05.10.2007 р. (RS 312.0).

5. Ваудський регламент від 16.08.2017 р. про статус осіб, засуджених до покарання у виді позбавлення волі або поміщених під захід (RS/VD 340.01.1).
6. Ваудський закон від 04.07.2006 р. про виконання кримінальних вироків (BLV 340.01).
7. Campbell v United Kingdom (25.03.1992) Series A no 233.
8. Niedbała v Poland, App no 27915/95 (04.07.2000).
9. Szuluk v United Kingdom, App no 36936/05 (02.06.2009).
10. Labita v Italy [GC], App no 26772/95 (06.04.2000).
11. Onoufriou v Cyprus, App no 24407/04 (07.01.2010).
12. Boris Popov v Russia, App no 23284/04 (28.10.2010).
13. Belyaev and Digtyar v Ukraine, App nos 16984/04, 9947/05 (16.02.2012).
14. Vintman v Ukraine, App no 28403/05 (23.10.2014).
15. Kwiek v Poland, App no 51895/99 (30.05.2006).
16. Erdem v Germany, App no 38321/97 (05.07.2001).
17. Fazıl Ahmet Tamer v Turkey, App no 6289/02 (05.12.2006).
18. Faulkner v United Kingdom (dec), App no 37471/97 (18.09.2001).
19. Varga v Slovakia (dec), App no 47811/99 (22.06.2004).